

zelf nu eenmaal door ben, hier verder niet reppen. Nu is uit ander onderzoek bekend, dat speciaal in de kleinere gemeenten de bronnen op dit gebied soms erg mager zijn of gewoon ontbreken. Waarschijnlijk is dat ook hier zo, maar de lezer blijft er over in het ongewisse. Dat getuigt op zich van een verfrissend gebrek aan klagerigheid, maar iets meer informatie had toch niet misstaan. Niettemin per saldo, ondanks zekere teleurstelling, ook in dit deel van het boek rijke hoofdstukken. Er rijst wel degelijk een beeld op van een 'moderniserende' samenleving, hoe misbruikt dat woord ook is.

Het spannendste hoofdstuk is natuurlijk het laatste. Daarin doet Kooij een poging de nagestreefde samenhang te laten zien. Hij begint met een, aan de algemene geschiedenis (van Nederland, maar in feite ook daarbuiten) ontleend groot schema. Daarin worden enerzijds vijf grote transities (economische eenwording en industrialisering, demografische transitie, politieke unificatie en partijvorming, verlichting en romantiek, secularisatie en orthodoxie) en anderzijds zes 'sferen' (economie, demografie, sociale verhoudingen, politiek, cultuur, religie) onderscheiden. Dat geeft dertig vakken, waarin meer precieze aanduidingen van verschijnselen worden gegeven. In de begeleidende tekst suggereert Kooij, dat deze aanduidingen betrekking hebben op Hoogkerk, maar de meeste zijn nog altijd zo algemeen van aard, dat ze met groot gemak op vele andere plaatsen van toepassing lijken te zijn. Kooij merkt voorts zelf op dat een sociale transitie ontbreekt, maar dat is omdat het hele schema in een sociaal perspectief is geplaatst. Inderdaad staan door het hele boek sociale (en economische zou ik er aan toe willen voegen) factoren centraal. De herkomst van de grondleggers van het project verloochent zich niet. Hoewel het via dit schema inderdaad niet moeilijk is allerlei verbanden te zien of althans te vermoeden, wordt daarmee naar mijn smaak nog niet veel concreter hoe dat op het dorpsniveau van Hoogkerk nu precies zat.

Dichterbij komt het als vervolgens een, eveneens aan het grote project ontleende, andere manier van kijken wordt toegevoegd. De 'kwaliteit van het bestaan' van de mensen in Hoogkerk wordt in die manier van kijken bepaald door de perceptie van mensen over allerlei wenselijkheden (in sterke mate afgeleid van de in het schema opgenomen verschijnselen) en hun satisfactie (de mate waarin naar hun mening de werkelijkheid daaraan voldoet). Dat geeft gelegenheid tot interessante observaties. Maar opnieuw sloeg de twijfel toe waar Kooij een aantal onderwijzers ten tonele voert. Onderwijzer Polée dronk en sloeg zijn vrouw, kennelijk vanwege een grote afstand tussen perceptie en satisfactie. Maar waarom zijn collega Guikema, die ook dronk, dat slaan naliet, en Mulder zelfs niet dronk, blijft in dit verband een groot raadsel. Opeens neigde ik toen weer sterk tot de stelling die H. F. K. van Nierop ooit aan zijn proefschrift toevoegde: 'alles hangt niet met alles samen'.

Dat neemt niet weg dat *Dorp naast een stad* een mooi en boeiend boek is.

J. C. H. Blom

Y. Kuiper, *Adel in Friesland 1780-1880* (Dissertatie Groningen 1993; Groningen: Wolters-Noordhoff/Egbert Forsten, 1993, 576 blz., f 125,-, ISBN 90 6243 130 5).

Reeds lang werd er door de kenners uitgekeken naar Yme Kuipers proefschrift over de adel in Friesland in de negentiende eeuw. Het wachten werd beloond met een mooi, groot en fraai geïllustreerd boek, dat een levendig en rijk geschakeerd beeld schetst van deze regionale elite. Een boek dat allereerst van belang is omdat de adel nog steeds stiefmoederlijk bedeed is in de geschiedschrijving van het 'burgerlijke' Nederland, in de tweede plaats omdat de Friese adel in

menig opzicht van 'nationale' betekenis was. In de achttiende eeuw omgaven de uit Friesland afkomstige stadhouders zich graag met families uit het vaderlijk gewest. In de negentiende eeuw behoorden Friese edelen tot de allerrijkste inwoners van Nederland.

Niet alle adel in Friesland was overigens ook Friese adel. In de loop der tijd vestigden zich voortdurend nieuwe geslachten in Friesland en dat was maar goed, want de oorspronkelijke inheemse adel was niet bij machte om zichzelf biologisch op peil te houden. In de achttiende eeuw was dat vooral een gevolg van een toch betrekkelijk hoge sterfte, in de negentiende eeuw daarentegen verhinderden late huwelijken en een groot aantal ongehuwden de voortzetting van verscheidene eerbiedwaardige stambomen. Aldus deed zich onder de Friese adel een patroon voor, dat we reeds kennen uit Holland (H. F. K. van Nierop) en de Groninger Ommelanden (H. Feenstra). Slechts door 'immigratie' kon de exclusieve groep zich handhaven.

Deze gegevens werden ontleend aan het demografische luik van Kuipers studie. De andere drie luiken zijn afgeleid van het model van sociale ongelijkheid van de socioloog Max Weber. Ze beschrijven achtereenvolgens de verdeling van materiële goederen (klasse), van politieke macht (partij) en van eer en aanzien (stand). Daarbij is overigens opvallend dat Kuiper geen sluitende omschrijving geeft van zijn onderzoekspopulatie. De Friese adel stamde af van de oude hoofdelingengeslachten. Daarvan werden vanaf de zestiende eeuw lijsten aangelegd, maar de status ervan was onduidelijk. Friesland kende ten tijde van de Republiek geen college van de ridderschap dat tot het trekken van scherpe grenzen noopte. De staatsinrichting van het koninkrijk voorzag vanzelfsprekend wel in een geformaliseerde erkenning (of verheffing), maar het is niet helemaal duidelijk uit het boek of alle achttiende-eeuwse adel daarin ook werd opgenomen.

Voorde beschrijving van het economisch wel en wee van de adel in Friesland zullen dergelijke kwesties weinig verschil maken: het beeld is hier homogeen. De adel in Friesland was vrijwel zonder uitzondering rijk, vaak zeer rijk en werd bovendien steeds rijker. Die rijkdom was grotendeels belegd in grond. De adel in Friesland was in dit opzicht dus een stereotype adel en hij bleef dat tot aan het einde van de negentiende eeuw. Zelfs op het vlak van de agrarische hervormingen speelden edelen nauwelijks een rol: als de pachten maar betaald werden, waren P. B. J. Vegelin van Claerbergen (1300 ha.), F. J. J. van Eysinga (2000 ha.) en J. H. F. K. van Swinderen (4000 ha.) geheel tevreden.

In het politieke vlak betekende de Bataafse Revolutie en haar nasleep een gevoelig machtsverlies. Het quasi-monopolie op de ambten, vooral de invloedrijke grietmanschappen, verdween in de negentiende eeuw. Daarenboven hadden lokale bestuurders steeds minder te vertellen naarmate de Haagse centralisatie voortschreed. Tot overmaat van ramp raakte de Friese adel in de tweede helft van de eeuw verdeeld door partij-politieke meningsverschillen. Noodgedwongen, of uit eigen verkiezing lieten zij de bestuursfuncties steeds meer aan niet-adellijke lieden over.

Van een eigen adelscultuur viel in de negentiende eeuw ook al steeds minder te bespeuren. Door huwelijken, en in hun publieke functies, raakten de leden van de adelsstand in Friesland steeds meer verknoot met de patricische geslachten en zelfs met de grote burgerij. In plaats van de gesegmenteerde elite van de achttiende eeuw, kwam in de negentiende een geïntegreerde notablenelite. Dat werd niet door alle adellijke families op prijs gesteld. Kuipers boek besluit met een afbeelding van het door mist en water omgeven privékerkhof van de familie Van Eysinga, te Wirdum. Een dergelijk symbolisch isolement was echter eerder uitzonderlijk en zelfs binnen die familie niet onomstreden. De in het eerste hoofdstuk als typisch voorgestelde Jhr. mr. Frans J. J. van Eysinga, voormalig voorzitter van de Eerste Kamer en ministervan staat, werd in 1901 te ruste gelegd op de Algemene Begraafplaats van Leeuwarden, tussen talloze burgerlijke notablen.

Kuiper plaatst zijn boek uitdrukkelijk in de traditie van het Nederlandse elite-onderzoek. Het behandelt de bekende componenten van politiek, welstand, status en reproductie; het materiaal is verzameld volgens de methode van de collectieve biografie. Het boek is in die traditie ook zonder meer een voorbeeldige aflevering geworden. Helaas kleven er ook de tekorten van de traditie aan. De voornaamste daarvan lijken mij dat het bestaan van de bestudeerde groep, alsmede haar vooraanstaande positie, als min of meer vanzelfsprekend worden beschouwd. Juist in het geval van de Friese adel, zo weinig afgebakend in de achttiende eeuw, was er alle aanleiding tot het stellen van de vraag naar de samenbindende elementen en het problematiseren van de randfiguren. Ook zou men meer willen horen over het verwerken van de oprichting van de Hoge Raad van Adel en de Friese Ridderschap. Sedert het proefschrift van de socioloog Schmidt, over de lotgevallen van de patricische familie Teding van Berkhout sedert 1500, beschikken we over een mooi analytisch instrumentarium om het gedrag van elitefamilies te doorgronden als vormen van patrimoniaal beheer, in het economische, politieke en sociale vlak. Bij Kuiper is een dergelijke zienswijze doorgaans op z'n best impliciet aanwezig. Wellicht onderken ik in zijn door Weber gestructureerde *thick description* onvoldoende een alternatief onderzoeksprogramma, maar vooralsnog vind ik dat het boek in dit opzicht geen nieuwe bijdrage biedt. Vanuit ieder ander gezichtspunt is het echter een modelstudie, van een grondigheid die we in het huidige universitaire onderzoeksklimaat wellicht niet vaak meer zullen mogen zien.

Maarten Prak

J. G. M. M. Rosendaal, A. W. F. M. van de Sande, ed., *Dansen rond de vrijheidsboom. Revolutionaire cultuur in Brabant en de Franse invasie van 1793* ('s-Hertogenbosch: Stichting Brabantse regionale geschiedbeoefening, 1993, 281 blz., f93,50, ISBN 90 72526 23 6).

In 1793 beleefden verschillende delen van Brabant een korte maar spannende periode, toen Franse legers van de generaals Dumouriez en Miranda het generaliteitsgebied van de Republiek binnenvielen. De inval, zo blijkt uit deze bundel, was in propagandistisch opzicht voorbereid door patriotten die in 1787 waren uitgeweken naar Frankrijk en daar in oktober 1792, na de val van de constitutionele monarchie, het radicale Comité Revolutionair der Bataven hadden gevormd. Zij waren onder meer verantwoordelijk voor operatie 'Inktkoker', waardoor op 1 januari 1793 via diverse kanalen in de gehele Republiek een manifest werd verspreid waarin deze revolutionaire cel vanuit Frankrijk de naderende revolutie aankondigde en de inwoners waarschuwde zich niet te verzetten, op straffe van vervolging. De erop volgende 'bevrijding' was echter maar van korte duur door de nederlaag van Dumouriez bij Neerwinden. Deze periode is echter, blijkens de resultaten in deze bundel, niet onopgemerkt voorbijgegaan aan de bevolking.

Volgens de auteurs ontwikkelde zich in verschillende dorpen en steden een revolutionaire cultuur. Cultuur definiëren zij in navolging van de antropoloog Clifford Geertz en moderne cultuurhistorici als een 'systeem van betekenisgeving' dat van binnenuit aan verandering onderhevig is, maar dat met name ook door invloed van buitenaf ingrijpend kan worden gewijzigd. Soms treedt in zo'n systeem een radicale breuk op, een 'infarct' aldus de auteurs, doordat betekenissen uit een andere context worden toegeëigend en getransformeerd met als gevolg dat bepaalde maatschappelijke verschijnselen opeens volstrekt anders worden geduid dan voorheen. Nieuwe symbolen en rituelen worden geïntroduceerd en oude vormen van